

ΑΠΛΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΠΑΛΙΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ (Πανεπιστημιακές παραδόσεις)

(Σέ εβδομαδιαῖες συνέχειες)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 Ο ΑΡΧΑΙΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Ἡ Παλαιά Διαθήκη, ὅπως εἶναι γνωστό, συνδέεται μέ τήν ἱστορία τοῦ Ἑβραϊκοῦ ἔθνους.

Πρέπει νά ξέρομε ὅτι τό Ἑβραϊκό ἔθνος δέν εἶναι ἀρκετά ἀρχαῖο ἔθνος. Ἄν συγκρίνομε τήν ἱστορία τοῦ ἔθνους αὐτοῦ μέ τίς ἱστορίες τοῦ Αἰγυπτιακοῦ ἢ τοῦ Βαβυλωνιακοῦ ἔθνους, θά βροῦμε ὅτι αὐτή εἶναι σχεδόν νέα. Ἡ ἱστορία τοῦ Ἑβραϊκοῦ ἔθνους δέν εἶναι ἀρχαιότερη ἀπό τόν 13ο αἰώνα π.Χ. Κανένα αὐθεντικό κείμενο τῆς ἱστορίας τοῦ ἔθνους αὐτοῦ δέν εἶναι παλαιότερο ἀπό τόν 9ο αἰώνα π.Χ. Δέν ἔχομε, λοιπόν, μέ βεβαιότητα καμμία ἀπόδειξη, πού νά ἐγγυᾶται ὅτι τό ἔθνος τῶν Ἑβραίων ἀνήκει στό ἀπώτατο παρελθόν. Τό παλαιότερο μνημεῖο, πού κάνει μνεῖα γιά τόν Ἰσραηλιτικό λαό ὡς ἔθνος – αὐτό τό ἔθνος εἶναι τό Ἑβραϊκό ἔθνος – εἶναι ἡ περίφημη στήλη τοῦ Φαραῶ Merneptah (1223-1215 π.Χ.), ὅπου λέγεται γι' αὐτόν ὅτι ἐκστρατεύοντας στήν Παλαιστίνη ὑπέταξε πολλούς λαούς τῆς Συρίας καί μεταξύ αὐτῶν μνημονεύει καί τόν Ἰσραήλ. Ὁ καθηγητής Petrie, πού τό 1896 ἀνεκάλυψε τήν στήλη αὐτή, λέγει ὅτι «εἶναι ἡ ἀρχαιότερη βέβαιη νύξη γιά τήν ἱστορικότητα τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπό ἐξωβιβλική μαρτυρία».¹

Ἰσραηλιτικές παραδόσεις

Ὅταν οἱ Ἰσραηλιτες συγκροτήθηκαν σέ ἔθνος βρίσκουμε νά κατέχουν μία σειρά ἀπό σπουδαῖες παραδόσεις, πού φτάνουν πίσω, μέχρι τήν δημιουργία τοῦ κόσμου. Μεταξύ

1. Ἡ στήλη αὐτή τοῦ Merneptah, ἑνός μονάρχου τῆς 19ης αἰγυπτιακῆς δυναστείας, διαδόχου τοῦ Ραμσή Β', μάς πληροφορεῖ, ὅτι μεταξύ τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Συρίας πού ὑπέταξε αὐτός σέ κάποια ἐκστρατεία του στήν Παλαιστίνη ἦταν καί ὁ Ἰσραήλ, ὁ ὁποῖος φαίνεται ἐγκατεστημένος στήν Παλαιστίνη. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Merneptah ἔγινε κατά τό 5ο ἔτος τῆς βασιλείας του. Τό σχετικό μέ τόν Ἰσραήλ χωρίο ἔχει ὡς ἐξῆς:

*Ἡ Χαναάν λεηλατήθηκε κατά τόν χειρότερο τρόπο.
Ἡ Ἀσκάλωνα αἰχμαλωτίστηκε, ἡ Γέζερ ἔπεσε, ἡ Γενοάμ ἀφανίστηκε,
ὁ Ἰσραήλ καταστράφηκε· δέν ἔχει πιά κανένα ἀπόγονο.
Ἡ Παλαιστίνη κατέστη χήρα...*

Ἡ στήλη αὐτή ἀνακαλύφθηκε ἀπό τόν Petrie τό 1896 στίς Αἰγυπτιακές Θῆβες, βρίσκεται δέ στό Μουσεῖο τοῦ Καΐρου. Βλ. Ball, *Light from the East*, σ. 130. Β. Βέλλα, *Θρησκευτικά Προσωπικότητες*, τόμ. Α' σ. 61.62.

τῶν ἐτῶν 900 καί 800 π.Χ. πιθανόν νά ὑπῆρχαν σέ γραπτή μορφή ἄλλες τόσες παραδόσεις, ὅσες ἔχουμε τώρα· καί μπορούμε μέ βεβαιότητα νά ποῦμε ὅτι οἱ παραδόσεις αὐτές προέρχονται ἀπό σεβαστή ἀρχαιότητα.²

Οἱ παραδόσεις συμφωνοῦν στό ὅτι ἡ ἀρχική κοιτίδα τῆς ἀνθρώπινης φυλῆς ἦταν κάπου κοντά στίς ὄχθες τῶν ποταμῶν Τίγρητος καί Εὐφράτου καί ὅτι οἱ Ἑβραῖοι ἦταν ἓνα παρακλάδι τοῦ ἔθνους πού ἔκανε τήν πρώτη του κατοικία στήν Βαβυλωνία. Σ' αὐτήν τήν χώρα, λοιπόν, τοποθετεῖται ἡ σκηνή τῶν πρώτων ἔντεκα κεφαλαίων τῆς Γένεσης.

Τό διπλό ρεῦμα τῆς ἐβραϊκῆς παράδοσης

Τά ἔντεκα πρώτα κεφάλαια τῆς Γένεσης, πού εἶναι ἡ εἰσαγωγή τοῦ βιβλίου, εἶναι παλαιά. Παρά ὅμως τήν ἀρχαιότητά τους βρίσκουμε σ' αὐτά καί σχετικῶς νέα στοιχεῖα. Πῶς ἐξηγεῖται αὐτό; Ἐξηγεῖται μᾶλλον ὡς ἐξῆς: Ὄταν οἱ Ἰουδαῖοι, τό 586 π.Χ., ὀδηγήθηκαν αἰχμάλωτοι στήν Βαβυλώνα ἀπό τόν Ναβουχοδονόσορα, ἐπέστρεψαν στό λίκνο τῆς φυλῆς τους· ἐκεῖ οἱ λόγιοι ἄνδρες τους ἀναθεώρησαν τίς παραδόσεις τῶν προγόνων τους, πού αὐτοί κατεῖχαν ἀπό τήν παλαιά τους πατρίδα.³

2. Τά πρώτα ἔντεκα κεφάλαια τῆς Γένεσης εἶναι κυρίως παρμένα ἀπό τήν καλουμένη «Γιαχβική» διήγηση, ἔργο πού, ὅπως εἶναι φανερό, συνετέθη στό νότιο βασίλειο. Ἡ γιαχβική πηγὴ χρονολογεῖται μεταξὺ τῶν ἐτῶν 850 ἕως 750 π.Χ., ἂν καί μερικοὶ διαιροῦν τό ἔργο σέ J¹ γύρω στά 850 π.Χ. καί J² γύρω στό 650 π.Χ. Βλ. Driver, *Introd. to the Literature of the Old Test.* κεφ. 1 σ. 7. Ἐπίσης βλ. ὑπόμνημά μας στήν Γένεση (ἔκδοση Ἀποστολικῆς Διακονίας, σελ. 344 ἐξ.) καί στούς Ἀριθμούς (ἔκδοση Ἀποστολικῆς Διακονίας, σελ. 254-255) καί εἰς τά Freedman D. N., "Pentateuch," *Interpreter's Dictionary of the Bible*, ed. G. A. Buttrick (Nashville: Abingdon, 1962) vol. 3, 711-727. North C. R., *Pentateuchal Criticism*, ed. H. H. Rowley, *The Old Testament and Modern Study*, Oxford 1951, 48-83. North M., *Überlieferungsgeschichtliche Studien*, vol. I, 1943. Τοῦ ἰδίου, *Überlieferungsgeschichte des Pentateuch*, 1948. Von Rad G., *Das formgeschichtliche Problem des Hexateuchs* (Beiträge zur Wissenschaft vom Alten und Neuen Testament 4. Stuttgart, 1938). Schmid H. H., *Der sogenannte Jahwist: Beobachtungen und Fragen zur Pentateuchforschung*, Zurich: Theologischer Verlag, 1976. Παρά ταῦτα, ἡ ὑπαρξὴ παραδόσεων στήν Γένεση δέν ἐπιτρέπεται νά μᾶς κάνει νά μὴν βλέπουμε τήν ἐπικρατοῦσα ἐνότητα στό βιβλίό αὐτό.

3. Ἔτσι ἔγινε ὁ «Ἱερατικός Κώδικας» (P) πού συντάχθηκε μετὰ τήν βαβυλωνία αἰχμαλωσία, γύρω στό 440 π.Χ. Τά τεμάχια πού ἀνήκουν σ' αὐτόν τόν Κώδικα ἐπανεμφανίζονται κατὰ διαστήματα στήν Πεντάτευχο καί τόν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ. Ὁ Driver λέει: Ἐάν τά τεμάχια αὐτά διαβαστοῦν συνεχῶς, ξέχωρα ἀπό τό ὑπόλοιπο τῆς διήγησης, θά βροῦμε νά σχηματίζουν σχεδόν ἓνα πλήρες ὄλον, τό ὁποῖο περιέχει μιὰ συστηματική ἔκθεση περὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἰσραήλ, πού μιλάει λεπτομερειακά γιά τούς διάφορους τελετουργικούς θεσμούς τῶν Ἑβραίων (Σάββατο, Περιτομή, Πάσχα, Θυσίες, Ἑορτές, γιά τήν Σκηνή κ.λπ.) καί πού ἐκθέτει ἀκριβῆ χρονολογικά καί στατιστικά στοιχεῖα. Ἐπειδὴ σ' αὐτά τά τεμάχια δεσπόζουν τά ἱερατικά ἐνδιαφέροντα, τό σύνολο πού ἀποτελοῦν καλεῖται «Ἱερατικὴ διήγηση» καί σημειώνεται σύντομα μέ τό γράμμα «P». (*The Book of Genesis*, *Introd.* σ. IV). Περὶ τῆς «Ἱερατικῆς διήγησης» ἢ «Ἱερατικῆς Πηγῆς» βλ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΧΑΣΤΟΥΠΗ, ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΛΙΑΝ ΔΙΑΘΗΚΗΝ, σ. 197 ἐξ., ὅπου καί βιβλιογραφία. Ἐπίσης βλ. ὑπόμνημά μας στήν Γένεση (ἔκδοση Ἀποστολικῆς Διακονίας, σελ. 347 ἐξ.).

Δέν πρέπει νά λησμονοῦμε ὅτι ὁ πολιτισμός τοῦ Ἰσραήλ καί ὅλης τῆς Παλαιστίνης ἦρθε ἀρχικά ἀπό τήν Βαβυλωνία· καί κατά συνέπεια, οἱ ἀντιλήψεις οἱ σχετικές μέ τήν προέλευση τοῦ κόσμου, τίς γεωγραφικές διαιρέσεις καί ἱστορίες τῶν ἔθνῶν προέρχονται ἀπ' αὐτή τήν χώρα.⁴

Τά πρῶτα δύο κεφάλαια τῆς Γένεσης μᾶς δίνουν ἕνα ὠραῖο παράδειγμα τοῦ τρόπου κατά τόν ὁποῖο συνδέθηκαν στήν Βίβλο μαζί τά παλαιότερα καί τά νεώτερα στοιχεῖα. Σ' αὐτά τά κεφάλαια διακρίνονται καθαρά δύο διηγήσεις γιά τήν δημιουργία, πολύ διαφορετικές ἢ μία ἀπό τήν ἄλλη στήν γλώσσα καί στήν σκέψη. Οἱ συγγραφεῖς τῶν διηγήσεων αὐτῶν γράφουν σέ διαφορετικά ἐπίπεδα καί θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι, ἐνῶ ὁ συγγραφέας τοῦ πρώτου κεφαλαίου παρουσιάζει τήν δημιουργία μέ σκέψη ὠρίμου ἀνθρώπου, ὁ συγγραφέας τοῦ κεφ. 2,4 ἐξ. παρουσιάζεται νά μιλάει γιά τήν δημιουργία μέ παιδική ἀπλότητα.

Πρώτη διήγηση τῆς δημιουργίας

Ἡ διήγηση περί τῆς δημιουργίας στήν ἀρχή τοῦ βιβλίου τῆς Γένεσης (1,1-2,3) προστέθηκε σέ μιᾶ μεταγενέστερη σχετικά ἐποχή. Δέν μπορούμε νά ποῦμε πότε ἀκριβῶς ἔλαβε τήν σημερινή της μορφή, πάντως βλέπουμε ὅτι εἶναι ἔργο ἑνός ποιητοῦ. Ἡ κατασκευή τοῦ κεφαλαίου εἶναι τέτοια, ὥστε νά ἀναπτύσσει τήν ἰδέα ὅτι ὅλα τά πράγματα ἦρθαν σέ ὑπαρξή μέ τό θέλημα τοῦ Θεοῦ. Μέρα μέ τήν ἡμέρα, βῆμα πρὸς βῆμα προχωράει τό ἔργο τῆς δημιουργίας καί τήν διήγησή του ὁ ποιητής κατακλείει μέ τίς φράσεις: «Τελείωσε, λοιπόν, ἡ δημιουργία τοῦ οὐρανοῦ καί τῆς γῆς καί ὀλόκληρης τῆς στρατιᾶς τους. Τήν ἑβδομη μέρα ὁ Θεός τέλειωσε τό ἔργο του πού ἔκανε· καί ἀναπαύτηκε τήν ἑβδομη μέρα ἀπό ὅλα τά ἔργα πού ἔκανε» (Γεν. 2,1-2).⁵

4 Τό ὑπόμνημα The Jerome Biblical Commentary γράφει περί τῶν ἀρχικῶν κεφαλαίων τῆς Γένεσης: Ἐπειδή, λοιπόν, τό ἀφηγηματικό ὑλικό χρονολογεῖται πρῖν ἀπό τόν Ἰσραήλ, θά πρέπει νά προέρχεται καί ἔξω ἀπό τό Ἰσραήλ. Ὁ πιό πιθανός τόπος προελεύσεως μπορεῖ νά εἶναι ἡ βόρειος Μεσοποταμία, ἀπ' ὅπου προῆλθαν οἱ πρόγονοι τοῦ Ἰσραήλ. Ἡ φιλολογική σύγκριση τῶν διηγήσεων τῆς Γένεσης μέ παρόμοιες ἱστορίες τῆς Μεσοποταμίας στερεώνουν αὐτή τήν ὑπόθεση, ἀλλά αὐτό δέν σημαίνει τήν κατ' εὐθεῖαν ἐξάρτηση τοῦ Ἰσραήλ ἀπό τούς εἰδωλολάτρεις γείτονες στό περιεχόμενο αὐτῶν τῶν κεφαλαίων, πού ἔχει ἐπηρεαστεῖ ριζικά ἀπό τήν θεολογία τοῦ Ἰσραήλ. Ἄν καί τό πλαίσιο καί οἱ εἰκόνες εἶναι κοινά μέ τίς μὴ ἰσραηλιτικές ἱστορίες, ὅμως εἶναι ἡ θεολογία πού δίνει τό πλήρες νόημα σ' αὐτές τίς ἱστορίες, καί ἡ θεολογία εἶναι ἡ μοναδική τοῦ Ἰσραήλ.

5. Μέ πόση τάξη εἶναι γραμμένη ἡ πρώτη διήγηση περί δημιουργίας (Γέν. 1,1-2,3) φαίνεται καί ἀπό τήν κατά ζεύγη, ὡς πρὸς τήν ἔννοια, ἀναφορά τῶν δημιουργικῶν ἡμερῶν:

1η μέρα	Φωτός ἀπό τό σκότος
	Διαίρεση
2η μέρα	Νερῶν ἀπό νερά
3η μέρα	Ἡ ξηρά γῆ καί τά φυτά
	Ἄψυχη φύση

Ειδωλολατρικοί πίνακες περί τῆς δημιουργίας

Στά νεώτερα σχετικῶς χρόνια ἀνακαλύφθηκε μιά ἔκθεση περί τῆς δημιουργίας ὅμοια μέ αὐτή τοῦ πρώτου κεφαλαίου τῆς Γένεσης. Τόν 7ο αἰῶνα π.Χ. ὁ βασιλιάς τῆς Ἀσσυρίας Ἀσσυρμπανιπάλ (Assur-bani-pal) δημιούργησε στήν Νινευή μία τεράστια βιβλιοθήκη ἀπό πήλινες πλάκες. Οἱ πλάκες αὐτές ἀνακαλύφθηκαν καί ἀποκρυπτογραφήθηκαν, κατέληξαν δέ στό συμπέρασμα καί ἀπό ἄλλες σχετικές ἀνακαλύψεις ὅτι τά πρωτότυπά τους φτάνουν τοῦλάχιστον περί τό 2200-1800 π.Χ. Οἱ πλάκες πού μιλάνε γιά τήν δημιουργία εἶναι γεμάτες ἀπό πολυθεϊστικές ἰδέες καί ἀντιτίθενται σ' αὐτό δυνατά μέ τόν καθαρό μονοθεϊσμό τοῦ κεφ. 1 τῆς Γένεσης. Συμβαίνει ὅμως ἡ διήγηση αὐτή τῆς Γένεσης περί τῆς δημιουργίας νά ἔχει μία πολύ μεγάλη ὁμοιότητα μέ τήν γλώσσα τῶν παραπάνω πινάκων, πού δέν μπορεῖ νά εἶναι τυχαία.⁶

4η μέρα	Τά οὐράνια φωτεινά σώματα
5η μέρα	Πτηνά καί ἰχθύες
	Ἔμφυχη φύση
6η μέρα	Ζῶα τῆς ξηρᾶς καί ἄνθρωπος.

⁶ Ὁ H Woods στό ἄρθρο του *Hexateuch* στό *Hastings' Dict. Bible*, τόμ. II, σ. 364β φέρει σέ σαφῆ ἀντίθεση τίς δύο διηγήσεις περί δημιουργίας καί λέει: «Ἄς παρατηρήσουμε τήν λίαν ἀξιοσημείωτη διαφορά στόν ὅλο τόνο καί χαρακτήρα τῶν δύο διηγήσεων τῆς δημιουργίας. Γεν 1,1-2,4α καί 2,4β ἔξ. Ἡ πρώτη περιγράφει τήν δημιουργία ὅτι ἔγινε κατά μιά συστηματική τάξη, ὅτι ἔφθασε στό ἀποκορύφωμά της μέ τήν δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, πού δημιουργήθηκε ἄρσεν καί θήλυ, ὅτι ὅλα ἔγιναν ἀπό τό μηδέν μέ τό πρόσταγμα “Γενηθήτω” τοῦ Παντοδυνάμου Θεοῦ. Κατά τήν δεύτερη ὅμως διήγηση, ὅλα τά ἄλλα πράγματα τά ἀνήκοντα στήν γῆ (τά οὐράνια σώματα δέν μνημονεύονται) ἔγιναν μετά τήν δημιουργία τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, γιά νά ἀναπληρῶνουν τίς ἐλλείψεις του καί ἡ διήγηση τελειώνει μέ τήν δημιουργία τῆς γυναίκας». Περί ἀντιθέσεως τῶν δύο διηγήσεων περί δημιουργίας μιλάει καί ὁ Driver λέγοντας ὅτι ἡ πρώτη διήγηση φέρει σαφῆ σημάδια σπουδῆς καί συστηματοποίησης, ἐνῶ ἡ δεύτερη φαίνεται αὐθόρμητη καί σχετικά ἀρχέγονη (Genesis, σ. 35).

6. Ὁ Ball, στό βιβλίό του *Light from the East* σ. 2, καθορίζει τήν ἀρχή τῶν πλακῶν περί τῆς δημιουργίας στήν 3η χιλιετηρίδα π.Χ. Ὁ Sayse ὅμως εἰς *Higher Criticism and Monuments* σ. 62, νομίζει ὅτι οἱ πλάκες αὐτές στήν παρούσα τους μορφή ἀνήκουν σέ μιά μετέπειτα ἐποχή. «Τό ἔργο», παρατηρεῖ, «ἀναπνέει τόσο τέλεια τόν ἀέρα μιᾶς μετέπειτα φιλοσοφίας, πού ἔχει περιορίσει τίς θεότητες τῆς ἀρχαιότερης πίστεως σέ ἀπλές ἀφηρημένες ἔννοιες καί φυσικές δυνάμεις, ὥστε πολύ ἀμφιβάλλω ἂν θά πρέπει νά τό προσδιορίσω σέ μιά παλαιότερη ἐποχή ἢ στόν 7ο αἰῶνα π.Χ.». Ὁ Gunkel στό ἔργο του *Schöpfung und Chaos* φρονεῖ ὁρθῶς ὅτι οἱ Ἑβραῖοι διηγοῦντο προφορικά τήν διήγηση περί δημιουργίας πολύ προτοῦ καταγραφῆ στοῦ κεφ. 1 τῆς Γένεσης. Στά κύρια σημεῖα ὑπάρχουν συνταυτίσεις μεταξύ τῆς βαβυλωνιακῆς καί ἑβραϊκῆς ἱστορίας περί τῆς δημιουργίας: (1) Καί οἱ δύο ἱστορίες τοποθετοῦν νερό καί σκοτάδι μόνο στήν ἀρχή τῶν πραγμάτων. (2) Καί οἱ δύο προσωποποιοῦν τό χάος μέ τό ἴδιο ὄνομα Tehom = Tiamat. (3) Καί στίς δύο ἱστορίες ἡ ἐμφάνιση τοῦ φωτός εἶναι ἡ ἀρχή μιᾶς νέας τάξης. (4) Καί στίς δύο ἡ δημιουργία τοῦ οὐρανοῦ πραγματοποιεῖται μέ τήν διαίρεση τῶν ὑδάτων, τοῦ πρωταρχικοῦ κατακλυσμοῦ, στά ὕδατα πού εἶναι ἐπάνω καί στά ὕδατα πού εἶναι κάτω ἀπό τό στερέωμα. (5) Οἱ ἔξι δημιουργικές πράξεις εἶναι ἴδιες καί σχεδόν στήν ἴδια τάξη. Ὁ Driver, Genesis σ. 27, λέει: «Οἱ ἐπιγραφές πού διατηρήθηκαν σ' αὐτές τίς πλάκες... σχηματίζουν πραγματικά ἕνα εἶδος ἐπικοῦ ποιήματος καί στό ὁποῖο διακηρύσσεται πῶς, μετά ἀπό ἕναν δυνατό ἀγῶνα, κατεβλήθησαν οἱ δυνάμεις τοῦ χάους καί τοῦ σκότους καί δημιουργήθηκε ὁ κόσμος τοῦ φωτός καί τῆς τάξης».

Δεύτερη, ή και αρχαιότερη διήγηση τῆς δημιουργίας

Ἄν ἡ πρώτη διήγηση περί τῆς δημιουργίας στό βιβλίο τῆς Γένεσης εἶναι θαυμαστή γιά τά στοιχεῖα πού μᾶς καταθέτει, τήν τάξη καί τό ὕφος τῆς διήγησης, ἡ δεύτερη διήγηση (πού θεωρεῖται καί ἀρχαιότερη ἀπό τήν πρώτη) δέν εἶναι λιγώτερο ἄξια. Γιά τήν διήγησή μας αὐτή κάνει ἐντύπωση, ὅτι, ἐνῶ σ' αὐτήν ἔχουμε μιά παιδική ἀπλότητα τῶν σκέψεων τοῦ συγγραφέως της γύρω ἀπό τήν προέλευση τοῦ κόσμου, ὅμως ἔχουμε συγχρόνως καί σ' αὐτήν καί μιά βαθειά ἰδέα γιά τήν σχέση τοῦ Θεοῦ καί τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ συγγραφέας τῆς περικοπῆς Γεν. 2,4 ἐξ. περιγράφει τήν γῆ σάν στερεή καί ξηρή, γιατί δέν εἶχε πέσει ἀκόμη καμμιά βροχή καί δέν ὑπῆρχε κανένας νά τήν καλλιεργήσει. Ἔτσι, πρῶτα ἀνέβηκε ἀπό τήν γῆ ἕνας ἀτμός καί τήν πότιζε· ἔπειτα δημιουργήθηκε ὁ ἄνθρωπος ἀπό τό χῶμα της γῆς καί φυτεύθηκε ἕνας παράδεισος στήν Ἐδέμ γιά κατοικία του. Ἀπό αὐτό τό γοητευτικό μέρος ἔβγαινε ἕνα μεγάλο ποτάμι, ἀπό τό ὁποῖο προέρχονταν τά τέσσερα μεγάλα ποτάμια τοῦ κόσμου. Στόν παράδεισο τῆς Ἐδέμ βρισκόταν τό δέντρο τῆς γνώσης τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ καί τό δέντρο τῆς ζωῆς. Ὁ ἄνθρωπος ἦταν μόνος, γιατί τά ζῶα δέν μπορούσαν, δέν ἦταν κατάλληλα νά εἶναι βοηθοί του ὅμοιοι μέ αὐτόν. Ἔτσι ὁ Θεός ἐπέβαλε στόν ἄνθρωπο ἕνα βαθύ ὕπνο καί ἔγινε ἡ γυναίκα ἀπό τό πλευρό του. Τό φίδι, τό πιό πανοῦργο ἀπό ὅλα τά ζῶα, ἔπεισε τήν γυναίκα νά φάει ἀπό τό ἀπαγορευμένο δέντρο τῆς γνώσης τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ. Ἐπειτα αὐτή ἔπεισε καί τόν ἄνδρα της νά φάει καί ἔτσι διώχθηκαν καί οἱ δύο ἀπό τόν παράδεισο τῆς Ἐδέμ, γιά νά καλλιεργοῦν τήν γῆ, ἡ ὁποία γιά τήν πτώση τους ἔλαβε κατάρρα. Δέν στερήθηκε ὅμως ὁ ἄνθρωπος κάθε ἐλπίδα σωτηρίας· γιατί τοῦ δόθηκε μιά διαβεβαίωση ὅτι τό σπέρμα τῆς γυναίκας θά συντρίψει τό κεφάλι τοῦ φιδιοῦ.

Σέ ὅλη αὐτή τήν διήγηση ὁ Δημιουργός ὄλων καλεῖται «Γιαχβέ-Ἐλωχίμ», ἐνῶ στό πρῶτο κεφάλαιο ὁ Θεός καλεῖται μόνο «Ἐλωχίμ». Αὐτό μᾶς βοηθεῖ στό νά διακρίνουμε τίς δύο διηγήσεις καί αὐτή πάλι ἡ ἐναλλαγή τῶν θείων ὀνομάτων δίνει ἐπιχείρημα στήν θεωρία ὅτι τό βιβλίο τῆς Γένεσης εἶναι συνθετικό ἔργο.⁷

Γιά τόν ἀγῶνα μεταξύ τοῦ Γιαχβέ καί Tehom, Leviathan καί Rahab, πού προσωποποιοῦν τίς δυνάμεις τοῦ Χάους, βλ. Oesterley, *The Evolution of the Messianic Idea* καί Zimmern, *Babylonian and Hebrew Genesis*. Ἐπίσης βλ. G. F. Hasel, "The Significance of the Cosmology in Gen 1 in Relation to Ancient Near Eastern Parallels," *Andrews University Seminary Studies* 10 (1972) 1-20. Τοῦ ἰδίου, "The Polemic Nature of the Genesis Cosmology," *Evangelical Quarterly* 46 (1974) 81-102. J. O'Brien and W. Major, *In the Beginning: Creation Myths from Ancient Mesopotamia, Israel and Greece*, Chico: Scholars Press, 1982. Rapaport I., *The Babylonian Poem "Enuma Elish" and Genesis Chapter One*, Melbourne, 1979. Βλ. καί βιβλιογραφία στήν εἰσαγωγή τοῦ ὑπομνήματος στήν Γένεση τοῦ J. G. Wenham, εἰς *Word Biblical Commentary*.

Ἡ ἀνωτερότητα τῆς ἐβραϊκῆς διήγησης περί δημιουργίας κεῖται (1) στήν ἀπουσία τῶν μυθολογικῶν λεπτομερειῶν· (2) στόν τονισμό ὅτι ὁ Θεός ὑπῆρχε πρῶτα ἀπό ὅλα τά πράγματα καί δέν ἦρθε σέ ὑπαρξη (ὅπως οἱ θεοί τοῦ βαβυλωνιακοῦ μύθου) γιά νά δώσει τάξη καί ἀρμονία στήν ὕλη καί (3) στήν σαφῆ ἔννοια ὅτι ὁ Θεός εἶναι πάνω ἀπό ὅλα καί διάφορος ἀπό τά δημιουργηθέντα πράγματα.

7. Ἡ χρήση τῶν θείων ὀνομάτων στήν Γένεση ἔδωσε τήν ἐνδειξη σ' ἕνα Γάλλο ἰατρό, τόν Astruc γιά

Τό 1882 ανακαλύφθηκε ένας μικρός πίνακας από πηλό (terra-cotta) γραμμένος στην σουμερική γλώσσα, τήν πρώτη γλώσσα τῆς Sumer (Shinar) ἢ τῆς Νότιας Βαβυλωνίας, μέ μιά μετάφραση στήν σημιτική βαβυλωνιακή γλώσσα. Ὁ πίνακας αὐτός περιέχει ἕνα μικρό ὕμνο γραμμένο πιθανόν γιά λειτουργική χρήση· οἱ λέξεις τοῦ ὕμνου αὐτοῦ μᾶς ὑπενθυμίζουν ἐκφράσεις τῆς δεύτερης βιβλικῆς διήγησης περί τῆς δημιουργίας.⁸

Σχεδόν ὅλες οἱ παραδόσεις γιά τόν πρωτόγονο κόσμο πού διατηρήθηκαν στούς Ἑβραίους ἔχουν τίς ὁμοιές τους στήν ἀρχαία Βαβυλωνία. Ἐτσι ὁ κῆπος τῆς Ἐδέμ παριστάνεται στούς Σουμερίους μέ τήν λέξη edin, ἡ πεδιάδα. Τό δέντρο τῆς ζωῆς ὑπενθυμίζεται ἀπό τό ἱερό δέντρο κοντά στήν Eridu, τήν πιό ἀρχαία πόλη μέ τόν πιό ἀρχαῖο ναό σ' αὐτό τό μέρος τοῦ κόσμου. Τά δέντρα ἀπεικονίζονται νά φρουροῦνται ἀπό περωτά ζῶα, ὅπως εἶναι τά Χερουβίμ τῆς Γραφῆς, τά ὁποῖα «φύλατταν τόν δρόμο τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς» (Γεν. 3,24). Ἐχει ἀνακαλυφθεῖ ἕνας ὕμνος, ὁ ὁποῖος, ἂν μεταφράζεται σωστά, ἀναφέρεται στήν πτώση τοῦ ἀνθρώπου, λόγω τῆς βρώσεως τοῦ ἀπαγορευμένου καρποῦ. Ἐπίσης, μπορούμε νά διακρίνουμε ὑπαινιγμούς γιά τήν γυναίκα ὅτι ἔγινε ἀπό τήν πλευρά τοῦ ἀνδρα. Ἀλλά, καί ἂν θεωρήσουμε ὡς ἀβέβαιες μερικές ὑποτιθέμενες ταυτίσεις, ὑπάρχουν ἄλλες πολλές ὁμοιότητες τῶν παραδόσεων τῆς ἀρχαίας Βαβυλωνίας μέ τά γραφόμενα στά πρῶτα τρία κεφάλαια τῆς Γένεσης καί δέν μπορεῖ νά εἶναι τυχαῖες οἱ ταυτίσεις αὐτές.⁹

τήν θεωρία τῶν πηγῶν. Οἱ ἀπόψεις του καταγράφηκαν στήν ἐργασία του, *Conjectures sur les memoires originaux, dont il paroît que Moÿse s' est servi pour composer le livre de la Genése*, Brussels, 1753. Bennett, *Biblical Introduction*, σ. 20.

Ἡ προφορά «Γιεχová» (Jehovah) δέν ἐχρησιμοποιεῖτο γιά νά σημάνει τό θεῖο ὄνομα μέχρι τό 1520 π.Χ. Πιθανῶς τό ὄνομα προφερόταν «Γιαχβέ» (Jahveh). Τό τετραγράμματο JHWH.

Ἀνακαλύφθηκε ὅτι ἡ χρήση τοῦ ὀνόματος χρονολογεῖται ἀπό τήν περίοδο τοῦ Hammurabi (περίπου 2600 π.Χ.). Δέν εἶναι βέβαιο ὅμως ὅτι τό θεῖο ὄνομα ἦταν γνωστό στούς Βαβυλωνίους.

Στήν Γέν. 2,4 ἐξ. βρίσκουμε ἕνα συνδυασμό τῶν δύο ὀνομάτων «Γιαχβέ-Ἐλωχίμ», πού δέν βρίσκεται ἄλλοῦ στήν Πεντάτευχο, παρά μόνο εἰς Ἐξ. 9,30. Ὁ συνδυασμός αὐτός τῶν δύο ὀνομάτων ὀφείλεται πιθανόν στόν τελευταῖο ἐκδότη.

8. Ὁ πίνακας αὐτός ἀνακαλύφθηκε ἀπό τόν Rassan εἰς Sippara καί ὡς ἐπί τό πλεῖστον ἀναφέρει τήν ἀνέγερση τῶν ἱερῶν πόλεων καί τῶν ναῶν τους. Ἡ δεύτερη γραμμή τοῦ πίνακα μᾶς ὑπενθυμίζει τόν στίχ. Γεν. 2,5. «Κανένα καλάμι δέν εἶχε βγεῖ, κανένα δέντρο δέν εἶχε δημιουργηθεῖ». Σέ ἄλλα ἐδάφια τοῦ ὕμνου ὑπάρχει ἡχώ τοῦ κεφ. 1 τῆς Γένεσης. Βλ. Ball, *Light from the East*, σ. 18.

9. Τά ἱερά δέντρα εἶναι συνήθη στήν βαβυλωνιακή λογοτεχνία. Τό φίδι εἶναι σύμβολο τοῦ κακοῦ. Ὁ τρίτος πίνακας γιά τήν δημιουργία περιέχει μιά περικοπῆ σχετική μέ τήν ἁμαρτία τῆς βρώσεως τοῦ ἀπαγορευμένου καρποῦ. Ὑπάρχει ἐπίσης ἕνα λόγιο κατά τῶν δαιμόνων, γιά τούς ὁποίους λέγεται ὅτι «πῆραν τήν γυναίκα ἀπό τόν μηρό τοῦ ἀνδρα». Αὐτό τό λόγιο ἔχει ἐξηγηθεῖ, ὅτι, «τόση εἶναι ἡ δύναμη τῶν δαιμόνων, ὥστε αὐτοί μπορεῖ νά δελεάσουν καί νά ἀποσπάσουν τήν γυναίκα ἀπό τήν πλευρά τοῦ συζύγου της». Ὑπάρχουν μέν συνταυτίσεις τῶν παλαιῶν βαβυλωνιακῶν παραδόσεων μέ τίς διηγήσεις τῆς Βίβλου γιά τόν ἀρχέγονο κόσμο, ἀλλά χρειάζεται προσοχή, γιατί οἱ ἐρμηνεῖες εἶναι διαφορετικές. Βλ. Sayce, *Higher Criticism and the Monuments*, σ. 101. *Hastings' Dict. of Bible, Arts. Eve and Fall*. καί λοιπή βιβλιογραφία παραπομπῆς 6.

Σχετικά μέ τίς πολυάριθμες προσπάθειες γιά τήν τοποθέτηση τοῦ Παραδείσου ἢ τίς προσπάθειες γιά νά δειχθεῖ ὅτι ἡ βιβλική ἰδέα γιά τόν κῆπο τῆς Ἐδέμ καί τήν πτώση προσαρμόζεται μέ τίς βαβυλωνιακές

διηγήσεις για τόν Παράδεισο, ὅπως τό βλέπουμε στήν ἐργασία τοῦ Frederic Delitzsch *Wo lag das Paradies?*, ὁ Dillmann (Genesis, σ. 110) παρατηρεῖ: «Κάθε ἀκριβές ἀντίστοιχο πρὸς τόν βιβλικό παράδεισο δέν εἶναι, μέχρι αὐτόν τόν χρόνο, ἀποδείξιμο μεταξύ κανενός ἄλλου λαοῦ». Ὡς πρὸς τήν πολυσυζητημένη σφραγίδα – βαβυλωνιακό κύλινδρο, κατά τόν ὁποῖο δύο καλά ἐνδεδυμένες μορφές, ἢ μιά μέ δύο κέρατα στό κεφάλι, ἢ δέ ἄλλη μέ ἓνα φίδι στεκόμενο ἀκριβῶς πίσω ἀπό αὐτή, καθήμενες καί οἱ δύο ἔναντι τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς, ἐνῶ κάθε μιά ξαπλώνει τό χέρι της σ' αὐτό, φαίνεται νά σχετίζεται μέ τήν ἱστορία τῆς πτώσης, ἔχει ὅμως καί τήν φαντασία τῶν δημιουργῶν της.